

Stipan Trogrlić, pak, istražuje sudski proces protiv bogoslova Visoke teološke škole u Rijeci 1955. godine, koji nije bio ništa neuobičajeno u politici jugoslavenskog komunističkog režima prema Katoličkoj crkvi, a koji je rezultirao zatvaranjem navedene institucije, *Sudski proces bogoslovima Visoke teološke škole u Rijeci 1955. godine* (191-207).

Posljednji je rad ovoga broja *Katolička crkva u Hrvatskoj na razmeđu tradicionalnosti i modernosti: novi prijevori europske stvarnosti* (209-223) u kojem Andreja Sršen proučava ulogu i značaj Katoličke crkve i crkvenih elita u Hrvatskoj na prijelazu iz 20. u 21. stoljeće. Rad se također dotiče i rasprave o odnosu Katoličke crkve u Hrvatskoj i Europske unije.

Slijedi rubrika *Prikazi i recenzije* (225-251) s dvanaest prikaza i recenzija recentne povijesne literature, potom *In memoriam. U spomen na Jacquesa Le Goffa (1924.-2014.)* (253-255) iz pera Marka Medveda i na kraju *Primljene publikacije* (257-259) koje je priredio Marijan Biškup.

Ana Biočić

***Scrinia Slavonica. Godišnjak Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest*, sv. 14, Slavonski brod 2014., 527 str.**

Četrnaesti po redu broj znanstvenog časopisa *Scrinia Slavonica* Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, izdan je u rujnu prošle godine. Godišnjak na 527 stranica i dalje je pod uredništvom ravnatelja Podružnice, Stanka Andrića. Sastoji se od pet cjelina, od kojih je prva najveća, jer sadrži trinaest autorskih članaka. Cjeline koje slijede su: *Građa, Obljetnica, Kronika* te posljednja cjelina *Prikazi i osvrti*.

Autorski članci su poredani kronološki pa tako prva tri obrađuju razdoblje 16. stoljeća, jedan se odnosi na prijelaz s 18. na 19. stoljeće, a sljedeća dva obrađuju prijelaz s 19. na 20. stoljeće. Nakon njih, tri članka obrađuju razdoblje Prvog Svjetskoga rata, jedan članak pokazuje jednu od posljedica Prvog svjetskog rata, a jedan članak se bavi razdobljem nakon Drugog svjetskog rata. Posljednji članak ima temu iz razdoblja Domovinskog rata.

Géza Pálffy iz Instituta za povijest Mađarske akademije znanosti u Budimpešti, autor je prvog članka pod naslovom *Izvanredan izvor o zemljopisnim znanjima Ugarsko-hrvatske političke elite 16. stoljeća: popis ugarskih i slavonskih gradova, utvrda i kaštela koji su između 1526. i 1556. dospjeli u turske ruke, sastavljen za staleže Njemačko-Rimskog Carstva* (9-41). Studija se temelji na zbirci izvora, *Deutsche Reichstagsakten* za godinu 1556./1557. autora Josefa Leebe objavljenj 2013. godine, kojem ujedno i zahvaljuje na suradnji. Rad donosi popis 262 grada, utvrde i kaštela koje su Osmanlije osvojili u Ugarskoj i Slavoniji između Mohačke bitke 1526. i 1556. godine. Čitatelj može u tabličnom prikazu na kraju članka pronaći originalan oblik imena, identifikaciju te ubikaciju naselja. Zaključak kojeg autor donosi pobija na neki način dosadašnje mišljenje kako politička i vojna elita Ugarskog i Hrvatskog kraljevstva sredinom 16. stoljeća nije imala zemljopisne i geopolitičke spoznaje u Ugarskoj unatoč ratovima i bitkama. Tome je svakako pridonio razvitak kartografije koji počinje u spomenutom razdoblju.

Autorica iz Orijentalnog instituta u Sarajevu, Fazileta Hafizović, donosi nam rad pod naslovom *Novi podaci o vakufu/legatu Benlu-age u Đakovu* (41-53). Temelj je novopronađeni dokument iz sudskog registra iz druge polovice 16. stoljeća. Dokument nam daje podatke o legatoru kasabe Đakovo, Benlu-agi koji je bio niži zapovjednik u osmanskoj vojsci te čehaja Lala Mustafa-paše Sokolovića. Benlu-aga je podizao mnoge objekte u Đakovu, a u članku se podrobnije piše o hamamu. Unatoč nedostatku podataka, autorica precizno smješta događaje oko Benlu-age i hamama u prostor i vrijeme.

Sljedeći članak se također bavi razdobljem osmanske vladavine. *Prisutnost derviša na području Slavonije i Srijema u vrijeme osmanske vladavine* (53-79) rad je Rosane Rakovčić iz Umjetničke akademije u Osijeku. Dok je na području Bosne i Hercegovine prisutnost derviša i nji-

hovah redova poznata i do danas, njihova povijest na području Hrvatske u osmansko vrijeme je gotovo nepoznata. Ovaj rad uz pomoć ranijih istraživanja, zapisa putopisaca poput Bartola Kašića i Evlije Čelebije, kroničara te terenskih istraživanja lokaliteta koje je poduzela autorica, osvjetljava prisutnost i djelovanje derviša na području Hrvatske s kulturnog aspekta. Mnoge podatke možemo saznati iz poezije Aga-dede iz 17. stoljeća kao i iz predaja o šejhu Mustafi Gaibiju, pa i iz samih njegovih djela o derviškom redu dževleti. Uz tekst, na kraju je priloženo dvanaest fotografija sačuvanih spomenika koje autorica spominje u članku kao što su Crkva Gospe Tekijske u Petrovaradinu i Tekijska česma u Požegi.

Analizom hrvatske usmene tradicije međunarodnog baladnog tipa o djevojci-ratnici bavi se članak *Slavonske inačice pjesme o djevojci-ratnici u hrvatskoj usmenoj tradiciji u komparativnom kontekstu: književno-antropološki pristup zapletu i liku (79-107)*. Autorica je Simona Delić iz Instituta etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Rad se zanima za pripovjedne sekvence spomenute balade koju slavonske varijante dijele s pjesmama iz drugih područja Hrvatske, ali i s pjesmama istog tipa iz drugih europskih baladnih tradicija. Presudnu ulogu, koja je pjesmama iz Slavonije dala strukturu koju je onda preuzela mađarska tradicija, imala je hrvatska južna mediteranska pjesnička tradicija. Pomoću mnogih primjera, posebno se naglašava estetska kvaliteta usmenopjesničkog diskursa. O realnosti interkulturalnog pripovijedanja i ispreplitanja, svjedoči činjenica da je hrvatska tradicijska pjesma vjerojatno među najstarijima u Europi koja je opjevala te pustolovine.

Sljedeći članak nosi naslov *Pravoslavna crkva u Šarengradu – primjer barokno-klasicističkoga Gesamtkunstwerka (107-129)* autora Dragana Damjanovića s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Crkva koja se ističe po ikonostasu i fresci Kosovskog boja, podignuta je u barokno-klasicističkom stilu. Crkva je izgrađena između 1791. i 1800. godine te članak govori o izgradnji i opremanju parohijske pravoslavne crkve na temelju novih dokumenata iz arhiva mjesne pravoslavne parohije. Crkva je svakako jedan od najvažnijih *Gesamtkunstwerka* u istočnoj Hrvatskoj i svakako pripada skupini rijetko sačuvanih pravoslavnih crkava toga dijela istočne Slavonije i zapadnog Srijema.

Autorice članka *Modernizacijska kretanja i položaj žena u gradu Osijeku na prijelazu 19. u 20. stoljeće (129-141)* su Jelena Červenjak iz Strojarsko-tehničke škole Osijek i Zlata Živaković-Kerže iz Hrvatskog instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje. Unatoč modernizacijskim procesima i uzdizanju sloja poduzetnika, društvo je zadržalo tradicionalnu podjelu utemeljenu na patrijarhalnim vrijednostima kod koje je dominirao muškarac. Ipak, u visokom društvu žena više dobiva na autoritetu u kući, one mogu sudjelovati u udru-gama, školovati se te sudjelovati u dobrotvornom radu, dok žene nižih slojeva zbog svoje egzistencije postaju više neovisne. Počinju raditi kao pomoćne radnice, rade u kemijskoj i tekstilnoj industriji, postaju obrtnice. Primjerima istaknutih žena koje su se zalagale za mogućnost ženskog visokog obrazovanja autorice pokazuju kako je napredak bio veoma spor, jer se i dalje zadržala tradicionalna društvena rodna podjela.

O tzv. najstarijem zanatu na svijetu govori nam rad *Reguliranje prostitucije u Osijeku na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće: Pravilnik o uređenju i nadziranju prostitucije iz 1896. i Pravilnik za bludilišta iz 1911. (141-159)* autora Sergeja Filipovića. Autor nam kratko donosi primjere pokušaja uređivanja pitanja prostitucije izvan Austro-Ugarske Monarhije iz dva kuta – reglementacije i abolicionističkog pokreta u 19. stoljeću. Analizom spomenutih pravilnika, autor zaključuje da je Osijek izabrao reglementaciju te je prostitucija bila pod nadzorom gradskog redarstva. Model koji je bio preuzet bio je austrijski, što ne čudi. Međutim problemi su ostali ista, kako u Osijeku, tako i u ostalim dijelovima Hrvatske i Europe; problemi morala i problemi zdravlja. Na njih su reagirali upravo ovakvi pravilnici.

Sljedeća tri članka obrađuju razdoblje Prvog Svjetskoga rata. Branko Ostajmer iz Hrvatskog instituta za povijest, Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, te Vladimir Geiger iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu, autori su članka *Dobrotvorna djelatnost đakovačkih dru-*

štava i ustanova tijekom Prvog svjetskog rata (159-193). Rat koji nije trebao trajati toliko dugo odnio je puno žrtava, a još više stvorio siročadi, invalida te izgladnjelih. U Austro-Ugarskoj se javljaju mnogobrojna društva čiji je cilj bio pomoći vojnicima na bojištu, ali i svima kojima je pomoć bila nužna. Ovaj rad ističe zanemarenost te teme u povijesti Đakova te pobija mišljenje da je izbija- njem Prvog svjetskog rata prestao rad svih društava osim Crvenog križa. Na kraju su priložene tri fotografije koje svjedoče o udruživanju snaga kako bi se pomoglo drugima.

Na koji je način radila jedna bolnica u Prvom svjetskom ratu govori nam rad *Kraljevska ze- maljska bolnica u Pakracu – primjer gospodarskog poslovanja velike bolnice u Velikom ratu (193-217)* autorice Violete Herman Kaurić iz Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu. Rad se temelji na arhivskoj građi iz Hrvatskog državnog arhiva gdje su pohranjeni spisi Odjela za zdravstvo pri Unutarnjem odjelu Zemaljske vlade. Osnovni principi rada u bolnicama su bili isti, jer su bili propisani zakonima i naredbama Zemaljske vlade, pa autorica brojnim primjerima doka- zuje veću uspješnost bolnice u Pakracu u odnosu na druge ustanove tog tipa. Također ukazuje na razloge zašto su manje bolnice imale više teškoća u prilagodbi poslovanju u ratno vrijeme. Autorica zaključuje kako je relativno visok stupanj neovisnosti u odnosu na Zemaljsku vladu upravo razlog velike uspješnosti u nabavi materijalnih resursa neophodnih za liječenje, no ne samo to, nego i uzimanje dodatnih obradivih površina u zakup.

Jedna od posljedica Velikog rata je i pandemija gripe 1918.-1919. godine. Ovom temom se bavi rad *Španjolska gripa u Osijeku 1918.* (217-235) autorice Maje Vonić. Krajem 1918. godine gripa doživljava vrhunac u Hrvatskoj, ali je pozornost, kako tadašnjih novina, tako i kasni- je hrvatske historiografije, bila usmjerena na politička događanja vezena uz raspad Austro- Ugarske i stvaranje nove države. Korištenim arhivskim izvorima iz Kliničke bolnice Osijek, Zdravstvenog odjela Gradskog poglavarstva i tekstovima iz osječkog lista *Hrvatska obrana* au- torica analizira pojavu i tijek gripe u Osijeku uz tablične prikaze. Ipak izvori su nedostatni za točno utvrđivanje broja bolesnih i umrlih, jer nisu svi ni tražili liječničku pomoć, iako zabilje- ženi broj svakako govori u prilog činjenici da je gripa ostavila svoj trag. I u Osijeku je gripa na- glo nestala kako se i pojavila, kao i u drugim gradovima.

Aleksandar Horvat s Filozofskog fakulteta u Novom Sadu autor je članka *Promjena imena naselja u Baranji 1922. godine* (235-253). Kako je Trijanonskim mirovnim ugovorom 1920. godi- ne Baranja podijeljena između Mađarske i Kraljevine SHS dio koji je pripao Kraljevini morao je biti demađariziran. Zadatak za izradu prijedloga i obrazloženje novih imena mjesta u tom dijelu države dobio je baranjski županijski školski nadzornik Milan Đ. Čosić, čiji se prijedlozi analiziraju u ovom radu. Mađarski nazivi su 1922. godine u Baranji, ali i Bačkoj i Banatu zami- jenjeni slavenskim imenima upravo prema Čosićevim prijedlozima. Imena su u upotrebi još i danas, što govori u prilog činjenici da je provedba bila korektna. Ipak, na kraju članka, autor je priložio primjere molbi sela da im se ime ne mijenja, jer ime sela nikad nije ni bilo mađar- sko, pa nije bilo ni potrebe za promjenom.

Sljedeći članak nosi naslov *Udruženje Pravoslavnog sveštenstva Hrvatske u službi komunisti- čkog režima: Slavonska eparhija od 1947. do 1967.* (253-281), a autor mu je Tomislav Car iz Hrvat- skog državnog arhiva. Rad prati odnos udruženja s crkvenom hijerarhijom i komunističkim vlastima uz tablične prikaze podataka o financiranju i članstvu. Poseban dio je posvećen Sla- vonskoj eparhiji i djelovanju njenog episkopa Emilijana koji je bio pobornik svećeničkih udru- ženja. Autor navodi da je veza udruženja s komunističkim vlastima pogodovala osigurava- nju materijalne situacije svećenstva, pa je upravo to i utjecalo na veću participaciju vjernika u vjerskim obredima. Srpska pravoslavna crkva je prihvatila postojanje Udruženja i time se ne- formalno povezala s komunistima, pa potom postala ovisna o državnoj pomoći za razliku od Katoličke crkve.

Posljednji članak bavi se temom Domovinskog rata. Janja Sekula Delač autorica je član- ka *Raspoređivanje snaga UNPROFOR-a i (ne)provedba demilitarizacije na okupiranom području*

zapadne Slavonije 1992. godine (281-315). Glavne pod teme se odnose na ustrojavanje Teritorijalne obrane u zapadnoj Slavoniji tijekom prve polovice 1992. godine, raspoređivanje snaga UNPROFOR-a i povlačenje Banjalučkog korpusa JNA. Posebno se analizira uloga Posebnih jedinica milicije koje su dobile primarnu ulogu zaštite RSK nakon povlačenja JNA te stav predstavnika UNPROFOR-a i njihov odnos s vlastima pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji. Iako naslov govori o mogućnosti provedbe, autorica zaključuje kako demilitarizacija, koja je bila preduvjet za uspješno provođenje misije UN-a u Hrvatskoj, nije provedena na okupiranom području zapadne Slavonije.

Nakon autorskih članaka slijedi cjelina *Građa* u kojoj se objavljuju izvori. Uz samo objavljivanje izvora, svaka od tri cjeline sadrži uvodne napomene autora koji tu građu objavljuju. Iz tih napomena saznajemo porijeklo izvora, o kome je i o čemu riječ, zatim slijedi kraća analiza te ocjena važnosti objavljenog.

Prva po redu su *Pisma Ivana Kukuljevića Andriji Torkvatu Brliću u Arhivu obitelji Brlić u Slavonskom brodu* (315-345) koja objavljuje Stanislav Artuković. Pisana hrvatskim jezikom, od 20 pisama, njih 18 su Kukuljevićeva koja je pisao svom prijatelju i suradniku Brliću između 1850. i 1862. godine. Iz pisama saznajemo o Kukuljevićevom radu, ali i njegovim promišljanjima. Slijede kratke biografije Ivana K. Sakcinskog i Andrije T. Brlića.

Drugi izvor, također iz korespondencije Andrije Torkvata Brlića (345-399) objavljuju Mica Orban Kljajić i Mato Artuković. Autori su također koristili Arhiv obitelji Brlić, a u radu su priredili izbor pisama različitih osoba koje su bile u prepisci s Brlićem. Sveukupno je priređeno 22 pisama s njemačkog jezika i gotice, autora različitog geografskog i socijalnog podrijetla. Ona nam pružaju vrijedne podatke o razgranatim vezama Andrije T. Brlića, suradnicima kojima je pisao te doprinose istraživanju različitih aspekata stvarnosti 19. stoljeća.

Šimun Penava nam donosi *Popis "Ratnih zločinaca" okružnog povjereništva Komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Vukovara iz 1945.* (399-431). Građa se nalazi u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu u fondu Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Ovo je treći popis, jer je u historiografiji već objavljen popis Vukovaraca osuđenih na smrt i zatvorske kazne od Vojnog suda JA (travanj-kolovoz 1945.) i popis osoba iz Vukovara i okolice osuđenih na smrt i zatvorske kazne od Vojnog suda JA Vukovar (svibanj-rujan 1945.) koje je načinila Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, okružno povjerenstvo Srijem u Vukovaru. Popis je izvor za naselja tadašnjeg kotara Vukovar u neposrednom poraću.

Cjelina *Obljetnica* posvećena je povjesničaru Mati Artukoviću pod naslovom *Uz šezdeseti rođendan dr. sc. Mate Artukovića: bibliografija znanstvenih i stručnih radova 1980.-2013.* (431-441). Kronološki sređen popis radova koji nam predstavlja bogatu karijeru povjesničara Artukovića priredili su Tatjana Melnik i Marijan Šabić.

Cjelina *Kronika* nam donosi vijesti o dva događaja. Marija Karbić piše o održavanju znanstvenog skupa "*Zaboravljena regija*" u srednjem vijeku – *A Forgotten Region? East Central Europe in the "Global Middle Ages"* (441-445) u Budimpešti, održanog u ožujku 2014. godine. Može li se govoriti o globalnom srednjem vijeku ako u razmatranje ne uzmemo i središnje i istočne dijelove Europe bilo je glavno pitanje konferencije, jer se problematika istraživanja srednjeg vijeka uglavnom odnosi na Zapadnu Europu. U mnogobrojnim izlaganjima znanstvenika postojala su dva pristupa: prvi je nastojao utvrditi interakciju između istočnih i zapadnih dijelova Europe, dok je drugi želio usporediti različite fenomene od političkih, društvenih do kulturnih istovremeno na prostoru istočne i zapadne Europe. Konferencija je imala širok raspon tema i pristupa te je svakako pokazala važnost istraživanja srednjovjekovlja Istočne srednje Europe.

Drugi važan događaj prikazuje nam sam urednik Stanko Andrić u tekstu *Prva dodjela Nagrade Podružnice mladim povjesničarima* (445-447). Podružnica je 2013. godine osnovala *Nagradu za najbolji rad mladih povjesničara iz povijesti Slavonije, Srijema i Baranje* koja je prvi put dodi-

jeljena u rujnu 2013., a za cilj ima promicanje istraživanja povijesti sjeveroistočnog dijela Hrvatske. Prvu nagradu osvojio je već spomenut rad Sergeja Filipovića, a drugu također već spomenuti rad Maje Vonić, koji su objavljeni u ovom broju časopisa. Trećenagrađeni rad, *Obilježja krize složenog poduzeća "Đuro Đaković" Slavonski brod od demokratskih promjena 1990. do Domovinskog rata* Marija Tomasa, bit će objavljen u sljedećoj knjizi *Priloga za povijest Broda i okolice*.

U zadnjoj cjelini *Prikazi i osvrti*, prikazano je čak dvadeset recenzija najnovijih radova značajnih za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Svaki broj godišnjaka *Scrinae Slavonica*, pa tako i ovaj, donosi nove važne podatke i izvore koji su dosad bili slabo poznati. U svaki rad je uloženi izniman trud koji pomaže proširenju novih spoznaja, ali i služi kao polazište za nove ideje za istraživanje povijesti Slavonije, Srijema i Baranje.

Karolina Krašina

Ekonomska i ekohistorija. Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, sv. 10, Zagreb 2014., 312 str.

Novi broj časopisa *Ekonomska i ekohistorija. Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* (popularno zvanog *Eko-Eko*) objavljuje deset članaka posvećenih povijesti okoliša i organiziranih u dvije teme, od ekoloških pokreta u svijetu (1. tema: Povijest ekoloških/okolišnih pokreta i razvoja ekološke/okolišne misli) do primjera ljudskog utjecaja na krajolik u južnoj Hrvatskoj (2. tema: Iz povijesti okoliša istočnog Jadrana). Slijede im još pet drugih članaka, sedamnaest prikaza (251-286), sedam osvrti na znanstvene skupove (287-297) te dva priloga za upoznavanje života i djela Ivana Ercega (298-309).

Luigi Piccioni u radu *The rise of European environmentalism: a cosmopolitan wave, 1865-1914* (7-15) definira pokret za očuvanju prirode (koji naziva environmentalizmom) kroz četiri kriterija, prema kojima se ravna u datiranju nastanka ove ekološke struje: pozitivni stav prema prirodi s težnjom njenog očuvanja, razlozi kojima se opravdava taj stav, niz opipljivih ciljeva složenih u programe te želja i sposobnost za ostvarivanje nekih oblika zajedničkih organizacija za postizanje cilja. U tom kontekstu su osvijetljene akcije pojedinih ekoloških pokreta od šezdesetih godina 19. st. do Prvog svjetskog rata, u anglosaksonskom svijetu u kojima je pokret i nastao te u drugim europskim zemljama.

Katarina Polajnar Horvat, Aleš Smrekar i Matija Zorn u radu *The development of environmental thought in Slovenia: a short overview* (16-25) razmatraju pokret očuvanja prirode u Sloveniji od programa Muzejskog društva 1920. do 1993., kada je prihvaćen prvi pakt za očuvanje okoliša. Postupno osvješćivanje slovenskog (političkog) društva se odvijao u četiri kronološke razvojne faze koje su objašnjene u radu. Zaključuje se petim ekološkim valom, današnjim, u trenutku razmeđa između marginalizacije pokreta o okolišu izazvanog krizom i rastuće svijesti o potrebi za promjenama i novim zakonodavstvom.

Kronološki pristup karakterizira i rad Vladimir Laya i Jelene Puđak *Civilno društvo i udruge na području zaštite okoliša u Hrvatskoj 1989.-2014.* (26-40). Autori na početku prate nastanak i brojnost udruženja ekoloških aktivista (građanska društva i udruge) u Hrvatskoj kroz tri razdoblja: prije osamostaljenja Hrvatske, tijekom desetljeća 1990.-2000. i u posljednjih deset godina (2001.-2014.). Od 1972., kada su pokrenuti razni odbori na državnoj razini, do kraja 1990., ukupno je osnovano 60 udruga za zaštitu okoliša. Sljedeće je razdoblje obilježeno porastom nevladinih i lokalnih udruga, s porastom na gotovo 200 društava s ekološkom tematikom. U kratkom osvrtu na posljednje razdoblje primjećuje se jačanje djelovanja politički angažiranih udruga (uključujući političke stranke), lokalnih zajednica koje se aktiviraju oko pojedinih problema, kao i porast svijesti o ekološkim prijetnjama među stanovništvom. Drugi dio članka je